

Geschiedenis in het leergebied

De basisvorming is in beweging. Er zijn nieuwe kerndoelen ontworpen door de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming (de commissie-Meijerink). Er is flink gesnoeid in het aantal kerndoelen en ze zijn veel globaler omschreven. In zijn artikel over het rapport van de commissie-Meijerink (Kleio 1/2004) beschreef Stefan Boom die wijzigingen en het streven van de commissie om meer samenhang tussen aardrijkskunde en geschiedenis in het leergebied Mens en Maatschappij te realiseren. In dit artikel wordt nader ingegaan op de manieren waarop die samenhang ingevuld zou kunnen worden.

Volgens de taakgroep is een van de belangrijke kenmerken van onderwijs in de onderbouw dat de leerling leert in samenhang. Dat betekent onder andere dat leerlingen relaties leren leggen tussen verschillende vakken en vakgebieden. De taakgroep heeft er daarom voor gekozen de kerndoelen te ordenen in zeven grote domeinen: Nederlands, Engels, Wiskunde, Mens en natuur, Mens en maatschappij, Kunst en cultuur, en Bewegen en sport. Deze hoofdoordeeling betekent niet dat scholen het programma moeten aanbieden in zeven leergebieden. De school maakt zelf de keuze voor de invulling.

De taakgroep noemt vier scenario's waarbinnen deze invulling tot stand

gebracht kan worden. In elk van deze scenario's is het overigens mogelijk 'excellente kwaliteit' te leveren, zo benadrukt de taakgroep.

De nieuwe onderbouw

De commissie-Meijerink werkte sinds oktober 2002 aan een advies over de inhoud van de nieuwe onderbouw. Al in de eerste publicatie werd de toon gezet: 'De tijd van wachten op circulaire uit Zoetermeer is voorbij' (Werkdocument, 4).

Volgens de taakgroep kan het herontwerp basisvorming onmogelijk door de overheid worden voorgeschreven. Iedere school is anders en maakt andere keuzes.

Nieuw aan deze operatie is ook de intensieve raadpleging van scholen, die vooraf ging aan het definitieve advies, dat in juni 2004 naar het ministerie van OC&W is gegaan. Er werden 120 scholen geraadpleegd: niet alleen schoolleidingen, maar

ook leerlingen, ouders en docenten. De geraadpleegde scholen gaven ruime steun aan de voorstellen van de taakgroep. Ze spraken uit dat ze willen streven naar terugdringing van de versnippering van het onderwijsaanbod en er meer samenhang in willen aanbrengen. Hoe ze dat gaan aanpakken verschilt per school en per schooltype. In het vmbo is het draagvlak voor het invoeren van leergebieden het grootst (zeker wat betreft het leergebied Mens en maatschappij).

Vooraf docenten voeren ook bezwaren aan tegen leergebieden, bijvoorbeeld het ontbreken van de bekwaamheid om in zo'n breed gebied verantwoord les te geven. En er bestaan twijfels over de positie van het eigen vak binnen het leergebied. Zeker bij de vakverenigingen van aardrijkskunde- en geschiedenisdocenten waren veel kritische geluiden te horen over de plannen van de

De auteurs zijn verbonden aan de Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) in Enschede.

De voorgestelde kerndoelen onderbouw voor Mens en Maatschappij

36. De leerling leert betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen, daarover een beargumenteerd standpunt in te nemen en te verdedigen, en daarbij respectvol met kritiek om te gaan.

37. De leerling leert een kader van tien tijdvakken gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen.

38. De leerling leert een eigentijds beeld van de eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld te gebruiken om verschijnselen en ontwikkelingen in hun omgeving te plaatsen.

39. De leerling leert een eenvoudig onderzoek uit te voeren naar een actueel maatschappelijk verschijnsel en de uitkomsten daarvan te presenteren.

40. De leerling leert historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen en hij leert daarbij ook de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken.

41. De leerling leert de atlas als informatiebron te gebruiken en kaarten te lezen en te analyseren om zich te oriënteren, zich een beeld van een gebied te vormen of antwoorden op vragen te vinden.

42. De leerling leert in eigen ervaringen en in de eigen omgeving effecten te herkennen van keuzes op het

gebied van werk en zorg, wonen en recreëren, consumeren en budgetteren, verkeer en milieu.

43. De leerling leert overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, en leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen.

44. De leerling leert op hoofdlijnen hoe het Nederlandse politieke bestel als democratie functioneert en leert zien hoe mensen op verschillende manieren bij politieke processen betrokken kunnen zijn.

45. De leerling leert de betekenis van de Europese samenwerking en de Europese Unie te begrijpen voor zichzelf, Nederland en de wereld.

46. De leerling leert over de verdeling van welvaart en armoede over de wereld, hij leert de betekenis daarvan te zien voor de bevolking en het milieu, en relaties te leggen met het (eigen) leven in Nederland.

47. De leerling leert actuele spanningen en conflicten in de wereld te plaatsen tegen hun achtergrond, en leert daarbij de grote onderlinge afhankelijkheid in de wereld, het belang van mensenrechten en de betekenis van internationale samenwerking te zien.

Laatste, op basis van reacties bijgewerkte, versie van de kerndoelen van de commissie-Meijerink/ Taakgroep Vernieuwing Basisvorming. Er zijn tekstwijzigingen aangebracht en de volgorde van de kerndoelen is veranderd vergeleken met de eerdere versie in het rapport.

taakgroep, met name over de magere invulling van de vakinhoudelijke kerndoelen.

Scenario's voor invulling van het domein Mens & Maatschappij

In de voorstellen van de taakgroep heeft de school een grote vrijheid. Op basis van dezelfde kerndoelen kan gekozen worden uit verschillende scenario's waarin aan de samenhang tussen de vakken vorm gegeven kan worden. We beschrijven hier enkele mogelijkheden met bijzondere aandacht voor de plaats van geschiedenis daarin.

Scenario 1

In dit scenario blijven de afzonderlijke vakken bestaan. Samenhang komt tot stand door meer en beter af te stemmen. De vakken aardrijkskunde en geschiedenis blijven afzonderlijk op het rooster staan. Economie kan toegevoegd worden in

het differentieel deel nu het vak niet langer in het kerncurriculum voorkomt.

Om de afstemming tussen vakken te verbeteren kunnen bijvoorbeeld afspraken worden gemaakt over de verdeling van vaardigheden over de vakken; de wijze waarop vaardigheden worden aangeleerd en gebruikt. Ook wat betreft de inhoud van de verschillende vakken kunnen afspraken worden gemaakt. Thema's uit de leerstof van de afzonderlijke vakken die elkaar raken kunnen bijvoorbeeld in eenzelfde periode worden behandeld.

In dit scenario blijven dus aparte vakken op het rooster staan, er blijven aparte methodes, vaklokalen, vaksecties en vakdocenten.

Scenario 2

Scenario 2 gaat een stap verder. Naast de vakkenlijn komt er een projectenlijn, waarin lestijd is gereserveerd voor gemeenschappelijke,

vakoverstijgende projecten. In een vooraf vastgelegde tijd werken leerlingen aan dergelijke projecten. Sommige scholen zullen kiezen voor een projectweek per periode, andere voor een projectdag/-dagdeel per week.

Een voorbeeld van een dergelijk project is *400 Jaar VOC*.

SLO heeft dit project samen met het Bonhoeffer college in Enschede ontwikkeld voor 1WOO, leerwegondersteunend onderwijs.

Er is voor gekozen om zoveel mogelijk vakken een bijdrage te laten leveren aan dit thema. Aardrijkskunde en geschiedenis zijn geïntegreerd en andere vakken sluiten hierop aan. Bij de keuze voor de invulling per vak is uitgegaan van de vakinhouden die onderdeel vormen van het vak in de basisvorming.

Zo wordt bij het vak techniek een schaalmodel gemaakt van een VOC-schip en bij Nederlands gewerkt aan

Literatuur

Taakgroep Vernieuwing Basisvorming, *Beweging in onderbouw, een werkdocument voor scholen* (Zwolle 2004).

F.J.J. Janssen en N. Verloop, 'De betekenis van perspectieven voor leren leren' in: *Pedagogische Studiën*, 80/2003, 375-390.

Bloothoofd e.a., *Samenhangend onderwijs in de basisvorming. Mens en maatschappijvakken* (Enschede 2002).

L. Meijs, *Leergebied Mens en maatschappij in de basisvorming* (Enschede 2002) en *Naar een schoolbrede aanpak van de basisvorming. Een handreiking bij de herziene kerndoelen* (Enschede 1998)

Zie voor het verslag van de raadpleging: www.vernieuwingbasisvorming.nl/basisvorming/bestanden

een speciale voc-krant. Bij wiskunde oefenen ze in de projectperiode het rekenen met tijdbalken en eenheden van tijd en het rekenen met afstanden en tijd.

Bij geschiedenis verdiepen de leerlingen zich in het leven in de tijd van de voc en in de achtergronden van de voc. Verder onderzoeken ze de reis naar de oost en het leven daar.

Het project duurt vier weken en iedere week staat een andere deelvraag centraal. In verband met de doelgroep, LWO-leerlingen, zijn als didactische uitgangspunten gekozen 'leren door doen' en 'leren door ervaren'. Deze krijgen gestalte in een excursie naar de Bataviawerf en in het VOC-reisspel. Het spel vormt een bindend element tussen de vakken en geeft ook de samenhang binnen het thema aan; het volgt de weekopbouw van het project en draagt bij aan het scheppen van een beeld van het leven in de tijd van de voc.

Het schoolvak geschiedenis houdt in dit scenario een eigen plek op het rooster, zoals ook de andere vakken. Daarnaast spelen inhouden (kennis, vaardigheden, perspectieven) van geschiedenis een rol in de vakoverstijgende projecten. De school heeft een vakrooster en een projectrooster. Naast de vakmethodes moeten er leermiddelen worden ontwikkeld voor gebruik in projecten.

Nogal wat scholen geven aan op termijn te willen komen tot dit scenario.

Scenario 3

In scenario 3 kiest een school voor integratie. Dit betekent dat niet langer de afzonderlijke vakken aardrijkskunde en geschiedenis op het rooster staan, maar het leergebied Mens en Maatschappij.

Aan de hand van actuele thema's worden inhouden en vaardigheden van de vakken aangeboden, maar steeds in relatie tot elkaar. Aparte methoden, vaklokalen, vaksecties, vakdocenten en (een deel van) de traditionele inhouden van de aparte vakken behoren dan tot het verleden. Echter, op dit moment ontbreekt het aan zowel een leerlijn voor het leergebied, als aan voldoende concreet lesmateriaal. Uit onderzoek dat SLO uitvoerde in 2002 onder scholen die graag met leergebieden willen werken, kwam naar voren dat een goede geïntegreerde methode een noodzakelijke voorwaarde is om leergebieden tot een succes te maken.

De taakgroep benadrukt in haar beschrijving van scenario 3 dat de invoering van leergebieden deel uitmaakt van een verregaande verandering in de onderbouw. Daarbij kan ook gedacht worden aan een ander lesrooster, andere didactiek en het organiseren van de school rondom werkteams.

Met name vmbo scholen zeggen te willen streven naar dit scenario.

Scenario 4

In scenario 4 'Samenhang door competenties' gaat alles op de schop. Hier is geen sprake meer van een traditioneel rooster. De kerndoelen worden verdeeld in verworvenheden aan kennis en vaardigheden, die langs verschillende trajecten bereikt kunnen worden. Leerlingen kiezen een arrangement uit een groot aantal mogelijkheden.

SLO heeft met oog hierop in opdracht van de taakgroep de kerndoelen competentiegericht geformuleerd. Een voorbeeld van zo'n competentie is: het vermogen om in een bepaalde situatie adequaat gedrag te vertonen. Met adequaat gedrag wordt bedoeld dat iemand beschikt

over een repertoire aan handelingen en dat weet toe te passen. Leerlingen moeten leren deel te nemen aan diverse maatschappelijke activiteiten, daarbij rekening houdend met regels en wetgeving en waarden, opvattingen en belangen van betrokkenen.

Bijna alle kerndoelen konden herschreven worden in termen van competenties behalve onder andere kern-doel 37: leerlingen leren een chronologisch kader van tien tijdvakken gebruiken. 'Zo specifiek geformuleerd zien wij dit als een voorbeeld van toegepaste kennis.

Dilemma's

In scenario 3 wordt de traditionele vakkenstructuur van het onderwijs doorbroken. Er is geen aparte vakkenlijn meer. De vraag is wat dat betekent voor de vakinhouden en voor de te volgen leerlijn.

Op dit moment kennen de meeste geschiedenismethodes voor de basisvorming een chronologische ordening. Startend bij de prehistorie, komt men via de Romeinen, de stad in de Middeleeuwen, de ontdekkingsreizen en de industriële revolutie, uit in de huidige tijd. Achterliggend doel van deze chronologische ordening is leerlingen zicht te geven op belangrijke veranderingen en ontwikkelingen in de tijd, hoe die ontwikkelingen ontstaan zijn en welke gevolgen ze hebben gehad.

De laatste jaren is van diverse kanten (zie bijvoorbeeld discussies in diverse kranten, het rapport van de commissie-De Wit en van de commissie-De Rooy) het belang benadrukt van de ontwikkeling van dit chronologisch historisch kader. In de nieuwe kerndoelen is dit doel terug te vinden in kerndoel 37 'De leerling leert een chronologisch-historisch kader van tien tijdvakken gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen te plaatsen in hun tijd'.

Als de school kiest voor scenario 3 doet de vraag zich voor wanneer en hoe de leerling het chronologisch-historisch kader van tien tijdvakken leert, dat hij moet kunnen gebruiken om gebeurtenissen enzovoort te plaatsen? En vanuit het vak aardrijkskunde kan de vraag gesteld wor-

den: waar en hoe leert de leerling een geografisch beeld om verschijnselen en ontwikkelingen te kunnen plaatsen?

In scenario 1 en 2 gebeurt dat binnen de vakkenlijn, maar kan dat ook in het kader van een aantal vakoverstijgende thema's of projecten? Of moet er toch een (mini)-vakkenlijn worden ingebouwd?

Kunnen en moeten *alle* tijdvakken aan de orde komen om actuele maatschappelijke verschijnselen te kunnen begrijpen, waarderen en beoordelen? Moeten thema's worden gekozen op basis van maatschappelijke actualiteit en betekenis voor leerlingen of wordt de keuze gebaseerd op de mogelijkheid om (alle) tijdvakken aan de orde te stellen?

Is het nodig en mogelijk om leerlijnen te ontwikkelen en welke gevolgen heeft dat weer voor de keuze en de volgorde van de thema's in het leergebied?

In het SLO project 'Leergebied Mens en Maatschappij' zoeken we naar antwoorden op deze en andere vragen om zo te komen tot een blauwdruk voor het nieuwe leergebied. De gedachten gaan daarbij in de volgende richting. Een thema/project start vanuit een vakoverstijgende vraag over een actuele maatschappelijke vraag of kwestie die relevant is voor de leerling. Vervolgens komen die inhouden (kennis, vaardigheden, perspectieven) aan de orde die relevant zijn voor het aanpakken van het probleem. (Zie het artikel van Jansen en Verloop, 'De betekenis van perspectieven voor leren leren', bij de literatuur.)

Vanuit het ruimtelijke (aardrijkskundig) perspectief zijn dat vragen als 'Waar speelt de kwestie zich af?', 'Waarom juist daar?', 'Op welke schaal?' en 'Speelt de kwestie zich ook elders af?'.

Vanuit het historisch perspectief kan gedacht worden aan vragen als: 'Wanneer is de kwestie ontstaan?', 'Welke historische oorzaken zijn er?', 'Welke veranderingen hebben zich met betrekking tot die kwestie voorgedaan?', 'Waarom verschilt het probleem van soortgelijke problemen in het verleden?', 'Wat heeft dat te maken met (kenmerken van) het

tijdvak / de tijdvakken waarin de kwestie speelt / speelde?'.

Maar ook andere perspectieven kunnen een rol spelen bij een bepaalde kwestie zoals het economische perspectief, het ethische of het sociale perspectief. Er zijn immers scholen die ook bijvoorbeeld economie en/of levensbeschouwing in het leergebied M&M onder willen brengen. Methodische (vak)begrippen als verandering en continuïteit, oorzaak en gevolg en overeenkomst en verschil zouden als instrumenten bij het historische perspectief kunnen dienen.

Nadat leerlingen de kwestie vanuit *verschillende* perspectieven bekeken hebben, kunnen vakoverstijgende conclusies, verklaringen, 'oplossingen' of oordelen worden gegeven. Neem bijvoorbeeld het thema kinderarbeid, dat aan bod kan komen bij Mens en Maatschappij. Binnen dit thema is een vakoverstijgende vraag 'Is het mogelijk om kinderarbeid wereldwijd te verbieden?'.

Leerlingen verdiepen zich in deze vraag vanuit verschillende perspectieven. Ze vragen zich af in welke periode kinderarbeid in Nederland verboden werd en waarom in die periode, om zo tot conclusies te komen aan welke voorwaarden voldaan moet zijn om tot een wereldwijd verbod te kunnen komen.

Ze onderzoeken in welke landen kinderarbeid op het moment voorkomt en waarom daar.

Vanuit economisch perspectief kan bekeken worden welke economische belangen een rol spelen in de discussie over een mogelijk wereldwijd verbod van kinderarbeid.

Tot slot wordt een vakoverstijgende conclusie getrokken op basis van de informatie vanuit de diverse perspectieven.

Uiteindelijk hopen we vanuit het project leergebied Mens en Maatschappij tot aanbevelingen te kunnen komen voor maximale samenhang (integratie) van vakken, met behoud van waardevolle en relevante vakspecifieke perspectieven, vaardigheden en begrippen.

De eerste leermiddelen voor Mens en Maatschappij

In de raadpleging van de taakgroep noemen docenten geschikte leermiddelen als een belangrijke voorwaarde voor invoering van een geïntegreerd leergebied M&M.

Ook de taakgroep vernieuwing basisvorming is zich ervan bewust dat het niet zo eenvoudig is om de overstap te maken van afzonderlijke vakken naar geïntegreerde leergebieden. Daarom gaf zij een aantal uitgevers opdracht om leermiddelen te ontwikkelen voor leergebieden. Uitgeverij Malmberg en het Ontwikkelcentrum in Ede zijn aan de slag gegaan voor Mens en Maatschappij.

Malmberg ontwikkelde een module *Arm en Rijk* voor het vmbo in twee versies: één voor de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg en één voor kader/gemengde en theoretische leerweg.

Het Ontwikkelcentrum maakte materiaal over *Europa* voor zowel de basisberoepsgerichte leerweg en leerweg-ondersteuning als voor havo/vwo. Het materiaal werd getest op vijftien scholen.

Al eerder verscheen het SLO-lespakket *Kijk om je heen* voor M&M. Het is gratis verkrijgbaar voor docenten die willen uitproberen hoe dat werkt, lessen voor een leergebied. Bel hiervoor SLO, Els Toenunssink, tel. 035-4840232.

De commerciële pakketten zijn verkrijgbaar via de website hieronder. Ze bestaan uit fraai vormgegeven leerboeken voor drie klassen (90 stuks) met de bijbehorende cd's, en een docentenhandleiding. In de prijs zijn overname en licentiekosten begrepen.

Met ingang van het nieuwe schooljaar kunt u kennis maken met deze modules en ze gebruiken om ervaring op te doen met het werken in leergebieden. Op de website van de taakgroep is nadere informatie te vinden.

www.vernieuwingbasisvorming.nl